

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Αστική Ανάπτυξη και Πολιτικές

Ενότητα 1: Αστικοποίηση, βιομηχανική πόλη και σχεδιασμός

Γιάννης Χωριανόπουλος
Τμήμα Γεωγραφίας

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σκοποί ενότητας

- Η ενότητα σκιαγραφεί και παρουσιάζει τη σημασία των πόλεων στο παράδειγμα της εκβιομηχάνισης των χωρών της βόρειας Ευρώπης.
- Οι βιομηχανικές αστικές συγκεντρώσεις, υποστηρίζεται, εμφάνισαν συγκεκριμένα λειτουργικά και κοινωνικά προβλήματα τα οποία οδήγησαν στη συγκρότηση πρωτοφανών σχεδιαστικών παρεμβάσεων και πολιτικών.
- Λέξεις κλειδιά: εκβιομηχάνιση, αστικοποίηση, αστική μορφολογία, αστικός σχεδιασμός

Περιεχόμενα ενότητας

- Συγκρότηση της πόλης στο 'κέντρο'
- Αστικοποίηση και Εκβιομηχάνιση
- Η σημασία της γεωργικής παραγωγής
- Ο ρόλος πόλεων στη διαδικασία της εκβιομηχάνισης
- Η μορφολογία της βιομηχανικής πόλης
- Τα κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά της πρώτης βιομηχανικής πόλης
- Ιστορική εξέλιξη του σχεδιασμού

Συγκρότηση της πόλης στο 'κέντρο'

Τέλη 17^{ου} αιώνα : αλλαγές στη δομή της Αγγλικής οικονομίας που παραπέμπουν σε διαδικασίες εκβιομηχάνισης.

Τέλη 18^{ου} αιώνα (1770-80) : σταθερές δομές βιομηχανικής παραγωγής.

- Τέλη 18^{ου} : Γαλλία, Βέλγιο.
- Μέσα 19^{ου} : Γερμανία, Αυστρο-Ουγγαρία (Τσεχία).
- Τέλη 19^{ου} : (1870-80) Ρωσία, Σουηδία Ισπανία, Ιταλία...

Αστικοποίηση κ' Εκβιομηχάνιση

Οι χώρες πλησιέστερα της Αγγλίας επηρεάστηκαν νωρίτερα από το νέο τρόπο παραγωγής.

Οι αλλαγές αντανακλώνται σε :

- τάσεις πληθυσμιακής αύξησης·
- αλλαγές στη χωρική κατανομή του πληθυσμού·
- αύξηση του αριθμού των κατοίκων των πόλεων.

Αστικός πληθυσμός

Αγγλία

1800: 28%

1900: 68%

Λονδίνο

1 εκ. Κάτοικοι

7 εκ. κάτοικοι

Δ. Ευρώπη

19 εκ. κάτοικοι

127 εκ. κάτοικοι

Σημασία γεωργικής παραγωγής

Οι αλλαγές στη γεωργική παραγωγή επέτρεψαν σε έναν συστηματικά αυξανόμενο πληθυσμό να απασχοληθεί σε τομείς άλλους πέραν της καλλιέργειας τροφίμων.

Αγγλία	1750	1850
Πληθυσμός	6 εκ.	15,5 εκ.
Γεωργία	70%	22%

Η βιομηχανική επανάσταση στηρίχτηκε στην αγροτική επανάσταση

Αγροτική επανάσταση

17^{ος} αιώνας

Νέες μέθοδοι καλλιέργειας /
βελτίωση απόδοσης.

- Ιδιωτικοποίηση γαιών (enclosure).
- Νέα γεωργικά μηχανήματα.
- Εναλλαγή καλλιεργειών.
- Επιλεκτική αναπαραγωγή στην κτηνοτροφία.

18^{ος} αιώνας

Βιομηχανικά κλωστήρια:

(Η κλωστοϋφαντουργία απασχολούσε το 75% των βιομηχανικών εργατών).

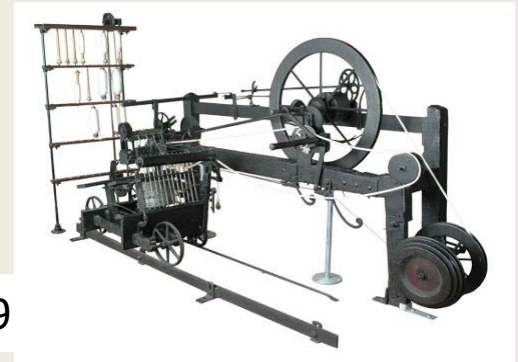

Επέτρεψε τις εισροές πληθυσμού στις πόλεις και την εκβιομηχάνιση.

Ρόλος πόλεων στη διαδικασία εκβιομηχάνισης

α) **Αυξημένη ζήτηση αγροτικών προϊόντων**

- κίνητρα για έρευνα κ' νέες τεχνολογικές εφαρμογές αύξησης της παραγωγικότητας.

Spinning Mule: 1769

β) **Δημιουργία υποδομών και δικτύων μεταφορών (δρόμοι, σιδηροδρομικό δίκτυο, κανάλια) που συνδέουν πόλεις.**

- Η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή δημιουργήθηκε το 1825.
- 4000 Km καναλιών για μεταφορές εμπορευμάτων.

Ποιες πόλεις;

- Οι μεγαλύτερες πόλεις της Αγγλίας το 18^ο αιώνα (Norwich, Lancaster, York, Chester...) είχαν ιδιαίτερα χαμηλό (0,5%) ρυθμό ετήσιας πληθυσμιακής αύξησης.
- Πόλεις με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης :
Liverpool, Manchester, Leeds, Birmingham...

Manchester, 1840

...σε άλλες χώρες

Χώρες με συγκριτικά υψηλό βαθμό αστικοποίησης (Σουηδία, Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία) άργησαν να εισέλθουν στη φάση της εκβιομηχάνισης.

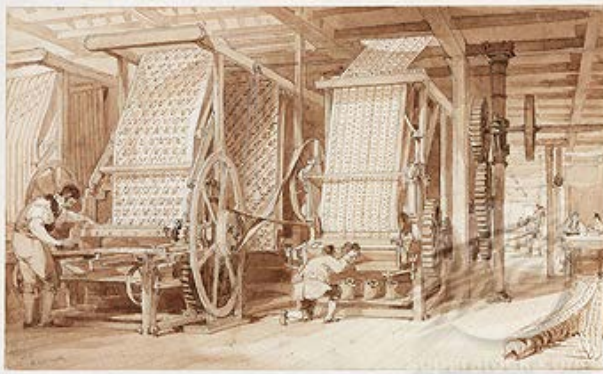
Υψηλός βαθμός προβιομηχανικής αστικοποίησης δεν ήταν αναγκαίος παράγοντας στήριξης της εκβιομηχάνισης.

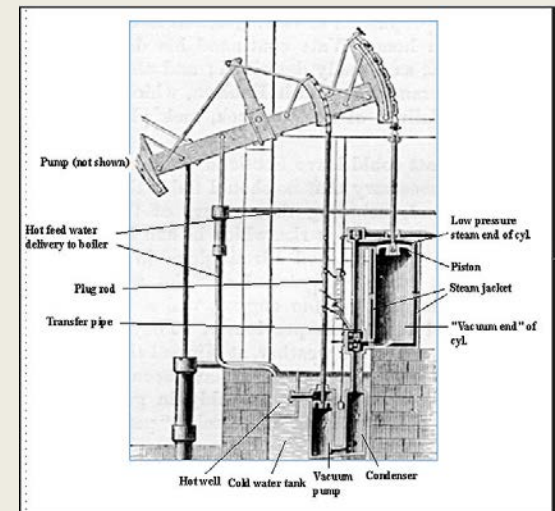
Όσο λιγότερο αστικοποιημένη ήταν μια χώρα, τόσο γρηγορότερα προχωρούσε η εκβιομηχάνιση.

Χωροθέτηση πρώτων βιομηχανικών μονάδων

- Πρώτο κλωστοϋφαντουργικό εργοστάσιο:
(1768 - Preston / κωμόπολη 5.000 κατοίκων).

- Παραγωγή πρώτης ατμομηχανής
(Birmingham – 10.000 κάτοικοι)

James Watt (1775)

Πρώτες βιομηχανικές μονάδες:

Λόγοι προτίμησης αγροτικών/ ημιαστικών περιοχών

- I. Εξάρτηση από φυσικές πηγές ενέργειας (νερό – νερόμυλοι) για τις βιομηχανίες της εποχής, κ' για την κλωστοϋφαντουργία.
- II. Εξάρτηση από πρώτες ύλες και ειδικά το κάρβουνο (μεταλλουργία - βιομηχανία σιδήρου και ατσαλιού).
- III. Οικονομικά κίνητρα :
 - Χαμηλότεροι μισθοί σε αγροτικές περιοχές.
 - Χαμηλότερο κόστος γης.
 - Πιο ευέλικτα ρυθμιστικά πλαίσια

Το αστικό δίκτυο του δυτικού κόσμου, όπως το ξέρουμε, σήμερα διαμορφώθηκε τον 19^ο αιώνα.

Η αστικοποίηση είναι συνέπεια και όχι αιτία της εκβιομηχάνισης.

Μορφολογία βιομηχανικής πόλης – Ομόκεντρες Ζώνες

Engels (1844) «Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία» - Μάντσεστερ:

«[...] αμιγείς περιοχές κατοικίας εργατών, που απλώνονταν σαν μεγάλη λωρίδα πάχους ενάμιση περίπου μιλίου. Πιο έξω, [...] ζει η μεσαία αστική τάξη σε περιοχές με κανονική ρυμοτομία, [...] και η υψηλή αστική τάξη σε πιο απομακρυσμένες επαύλεις με κήπους [...], από τις οποίες περνούν κάθε μισή ώρα ή κάθε τέταρτο μεταφορικά μέσα που πηγαίνουν στην πόλη».

Booth (1903) «Life and labour of the people of London».

1^η (ενδότερη) Ζώνη – Υπερπληθυσμός και ακραία φτώχεια.

2^η Ζώνη – Μικρότερος συνωστισμός και φτώχεια.

3^η Ζώνη – Χαμηλά και μεσαία στρώματα με μικρή χρονο-απόσταση από την εργασία.

4^η Ζώνη – Εύπορα στρώματα.

Ενδεικτικά δημογραφικά χαρακτηριστικά της πρώτης βιομηχανικής πόλης

- Ένα νέο ζευγάρι τον 19^ο αιώνα με τη μετακίνηση του από μια αγροτική σε μια αστική περιοχή μείωνε το προσδόκιμο ζωής του κατά μία δεκαετία.
- Τα ποσοστά βρεφικής θνησιμότητας ήταν διπλάσια στις πόλεις.

Συνθήκες διαβίωσης & εργασίας

Το προσδόκιμο ζωής σχετίζεται άμεσα με την πληθυσμιακή πυκνότητα.

- Εργασιακές συνθήκες: 13-15 ώρες εργασίας την ημέρα, σε χώρους που λειτουργούσαν χωρίς κανόνες ασφάλειας.
- Παιδική εργασία
 - Η πρώτη σχετική ρύθμιση (1802) απαγόρευσε την εργασία σε παιδιά < 9 ετών ενώ, για τις μεγαλύτερες ηλικίες, ρύθμιζε τις ώρες δουλειάς (ως 12 την ημέρα).

Αντιδράσεις :

- ✓ Luddites (1811) → κίνημα κατά των μηχανών.
- ✓ Captain Swing (1830) → κίνημα καταστροφής γεωργικών μηχανημάτων.
- ✓ Απαγόρευση σύστασης συνδικάτων (1834)
- ✓ Γενική απεργία (1842).
- ✓ Εργατικό κόμμα (1893).

Παράδειγμα 'περιβαλλοντικού προσδιορισμού': Ιστορική εξέλιξη του σχεδιασμού

- A) Ζητήματα 'δημόσιας υγιεινής' που προέκυψαν από την πληθυσμιακή υπερ-συγκέντρωση (βιομηχανική επανάσταση).
- B) Συνακόλουθη ιδέα των 'χρήσεων γης'.
- Γ) Ουτοπιστές πολεοδόμοι του 19^{ου} αιώνα (Robert Owen, Charles Fourier).

«Το περιβάλλον καθορίζει ευθέως τον άνθρωπο και τον κοινωνικό σχηματισμό»

A) Κίνδυνοι από την υπερ-μεγέθυνση των αστικών συγκεντρώσεων

(λειτουργικότητα, δημόσια υγεία).

B) Μεγάλη πόλη = πεδίο διαμάχης και ενδυνάμωσης της εργατικής τάξης

Παρίσι (1852-1872):

Πληθυσμιακή έκρηξη

1832	650,000	1886	3 εκ.
------	---------	------	-------

Θεωρία «μιάσματος» (μολυσμένου αέρα)

Υψηλές πυκνότητες (100,000 άνθρωποι/km²)

1832 – Επιδημία χολέρας

(20, 000 θύματα σε πληθυσμό 650,000)

Georges Eugène Haussmann 1852-1872

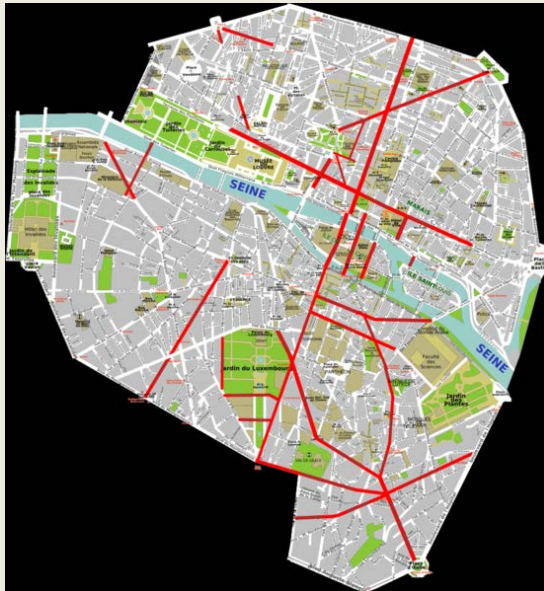
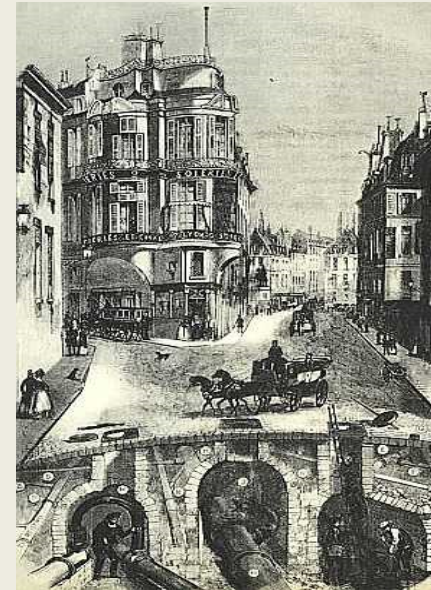
Το πλάνο του Haussmann (περιφερειάρχης):

- ✓ Έμφαση στη χρήση χαρτών.
- ✓ Διάνοιξη 175 νέων λεωφόρων προκειμένου να ελεγχθεί ο τρόπος που μεγάλωνε η πόλη, ...αλλά και οι διαδηλώσεις
- ✓ Απαλλοτριώσεις και κατεδαφίσεις (20,000 κατοικιών).

Hausmann 1852-1872

- ✓ Δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης
- ✓ Χώροι πρασίνου.
- ✓ Έλεγχος πρόσοψης κτηρίων
- ✓ Δημιουργία δημοτικών πολεοδομικών υπηρεσιών

Ο πρώτος Περιβαλλοντικός Νόμος (1909) στη Βρετανία: (Town and Country Planning Act)

«Αντικειμενικός σκοπός του νομοσχεδίου είναι να παράσχει στο εσωτερικό της χώρας τις κατάλληλες συνθήκες, ώστε ο πληθυσμός να βελτιώσει τη σωματική του υγεία, τα ήθη του, το χαρακτήρα και τη γενική κοινωνική του κατάσταση».

Μεσοπόλεμος

Διεθνής Οικονομική Κρίση:

Ανέδειξε το ευπρόσβλητο στην ανεργία όσων διαμένουν σε περιοχές με υψηλή εξειδίκευση στη βιομηχανία.

Ζήτημα κατανομής πληθυσμού κ' βιομηχανιών

Έννοια 'χωρικότητας' στην οικονομική και την κοινωνική της διάσταση.

Κύριο Σχεδιαστικό / Πολεοδομικό Μέσο Παρέμβασης :

Ζωνοποίηση : Λεπτομερείς δεσμευτικοί έγχρωμοι χάρτες (κάθε χρώμα αντιστοιχούσε σε χρήση γης), και αναλυτικά κείμενα περιγραφής του μέλλοντος της πόλης / περιφέρειας.

Μεταπολεμικά

A) Απειλή αγροτικής γης και παραγωγικότητας
(Έλεγχος Αστικής Ανάπτυξης και Εξάπλωσης).

B) Απαρχαιωμένο οδικό δίκτυο / αύξηση χρήσης αυτοκινήτων
(Δυσλειτουργία αστικών μεταφορών και συγκοινωνιών).

Γ) Οξύ πρόβλημα στέγασης
(Ζήτημα παροχής στέγης ...και πολιτικού συμβιβασμού).

Νέες Πόλεις (New Towns Act - 1946)

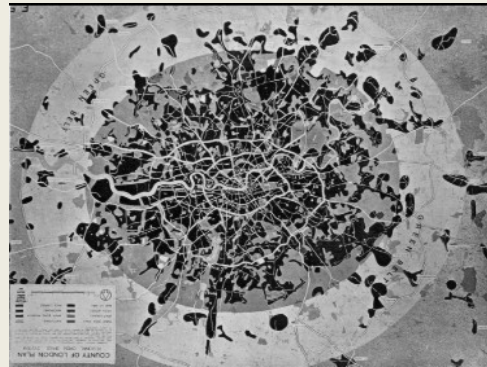
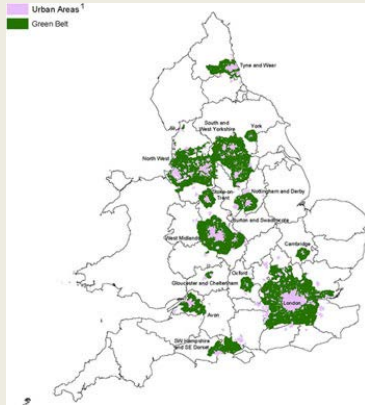
14 Νέες Πόλεις σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν (1947-50)
(Stevenage, Basildon, Milton Keynes, Peterlee κ.α.)

- Κύριος στόχος: Αποσυμφόρηση μητροπολιτικών κέντρων
- Εργαλεία:
 - Πληθυσμιακός έλεγχος (25-80.000 κάτοικοι)
 - Οικονομική κ' διοικητική αυτονομία

Town and Country Planning Act (1947)

- 1,25 εκ. εργατικές κατοικίες (έως το 1951)
- Ζώνες Πρασίνου (Green Belts)

Πάγωμα οποιασδήποτε δραστηριότητας γύρω από πόλεις.

Το 13% της γης στη Βρετανία βρίσκεται κάτω από αυτή τη νομοθετική κατάσταση.

Εξέλιξη του σχεδιασμού

Σταδιακό πέρασμα από το απόλυτο πλαίσιο καθολικής ρύθμισης, σε ένα γενικότερο πλαίσιο στόχων.

Γενικά σχέδια
(structural plans –
χωροταξικά) που
σηματοδοτούν τις
γενικές
κατευθύνσεις.

Ειδικότερα τοπικά
σχέδια (local plans –
πολεοδομικά) που
ενημερώνουν -ονται,
και
συγκεκριμενοποιούν.

Προσδιορίζοντας τη σχεδιαστική διαδικασία:

«...ο σχεδιασμός θα προλαμβάνει, θα αναλύει, θα έχει στόχους, θα αξιολογεί, θα καινοτομεί, θα είναι εμφανής, θα ανταποκρίνεται σε ανάγκες, θα συνδέει, θα είναι αποτελεσματικός, θα προσαρμόζεται»

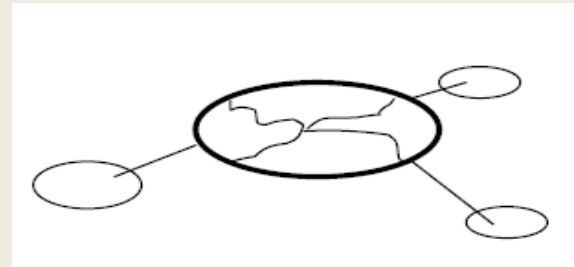
(Centre of Environmental Studies, 1973).

Ιδεότυποι αστικής ανάπτυξης

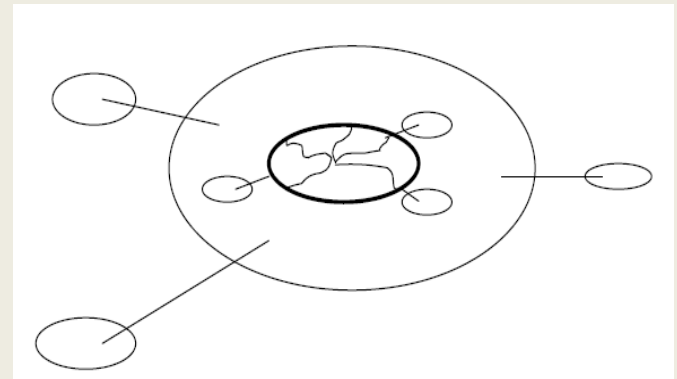
- Κανονική πόλη – 19^{ος} αιώνας:
Ένα σύνολο από συνοικίες και διαμερίσματα.

- Αστικό συγκρότημα:
Η πόλη με τα προάστια.

- Μητροπολιτική Περιοχή:
Περιλαμβάνει τα προάστια αλλά και μικρότερα αστικά συγκροτήματα που εξαρτώνται από μία κεντρική πόλη.

Τέλος Ενότητας

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης